

УДК 351.86:355.457>(477)

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2021.1.18>

О. Є. Цевельов

ORCID: 0000-0003-4549-5505

кандидат наук з державного управління,
головний спеціаліст відділу міжвідомчої координації управління воєнної політики
Департаменту воєнної політики та стратегічного планування
Міністерства оборони України

Ю. Г. Бокий

головний спеціаліст оперативного відділу оперативного управління
Департаменту організації роботи, планування та контролю
Адміністрації Державної прикордонної служби України

Д. В. Вітер

ORCID: 0000-0002-7330-1280

доктор філософських наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник науково-дослідного
управління проблем розвитку військової освіти та науки
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

СКЛАДНИКИ СИЛ ОБОРОНИ: РОЛЬ І МІСЦЕ В СИСТЕМІ ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ

У статті на основі аналізу функцій і завдань визначено роль і місце складових сил оборони в системі оборони держави, їх безпосередню участь та можливості під час участі у відсічі збройної агресії та локалізації воєнних конфліктів.

Гарантування національної безпеки є пріоритетним напрямом державної політики будь-якої країни світу. На сьогодні реалізація політики у сфері забезпечення національної безпеки України спрямована, перш на все, на забезпечення обороноздатності держави, адже Україна сьомий рік поспіль виборює свій суверенітет та територіальну цілісність, зіштовхуючись з реальними загрозами національній безпеці у воєнній сфері.

За результатами воєнних конфліктів, що відбулися на теренах країн СНД (збройні конфлікти у Молдові, Грузії, у Нагорному Карабасі між Азербайджаном та Вірменією, на державному кордоні між Таджикистаном та Киргизією), а також через мілітаризацію окупованого Криму, пришвидшену модернізацію Чорноморського флоту Російської Федерації, зростання військових спроможностей її збройних сил, відбувається нарощування можливостей впливу Росії на систему європейської безпеки з метою просування її власних інтересів у прилеглих регіонах, реалізації енергетичних проєктів у Південно-Східній Європі. Також відбувається активне зміцнення присутності РФ на Близькому Сході. Все це створює загрозу національній безпеці України, підвищуючи імовірність поширення збройних конфліктів на територію держави, а також посилює ризик повномасштабної агресії проти неї з боку інших держав. За таких умов особливої важливості набуває питання про посилення оборони держави, що потребує чіткого розуміння ролі і місця кожної складової сил оборони у захисті територіальної цілісності України.

На виконання мети щодо спроможності об'єднаних сил держави протистояти воєнним загрозам та досягнення готовності до застосування у міжвидовому, міжвідомчому та багатонаціональному середовищі визначено проєктом концепції «Інтегрованих операцій», що також націлює на чіткий науковий підхід до уточнення складових сил оборони.

Ключові слова: національна безпека, сектор безпеки і оборони, сили безпеки, сили оборони, сфера воєнної безпеки, оборона держави.

Постановка проблеми. Оборона держави як вид державної безпеки займає важливе місце у загальній системі національної безпеки, що потребує посилення відповідальності всіх органів державної влади за вирішення проблем, що існують і виникають у цій сфері. Проте, незважаючи на те, що проблемні питання розбудови Збройних Сил України, підвищення рівня їх боездатності та боеготовності вирішуються шляхом проведення оборонної реформи, створення ефективної системи забезпечення оборони держави, ефективність їх вирішення безпосередньо залежить від чіткого визначення та законодавчого закріплення ролі, функцій і завдань складових сил оборони у системі оборони держави.

Готовність сил оборони до застосування повинна охоплювати всі аспекти узгодженого поєднання спроможностей щодо реагування на виклики, що зумовлюватимуться змінами в обстановці, потребуватиме створення та утримання достатньої кількості військ (сил).

Основою готовності будуть укомплектовані, підготовлені та оснащені військові організаційні структури. Крім того, це вимагатиме їх вдалого територіального розміщення у відповідній інфраструктурі для швидкого розгортання та наявності системи, що керуватиме заходами з підтриманням їх у готовності.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми підвищення ефективності системи забезпечення національної безпеки держави та діяльності складових сил оборони України досліджували О. В. Агапова, О. П. Баранов, В. Г. Гриценко, О. В. Кривенко, Г. А. Магась, В. Й. Пашинський, В. М. Серватюк, М. С. Туркот, В. С. Чорний, О. М. Шмаков та інші науковці. Разом з тим, в умовах проведення оборонної реформи, питання визначення, розмежування та законодавчого закріплення ролі, функцій і завдань складових сил оборони в системі оборони держави залишаються невирішеними.

Мета статті полягає у визначенні ролі і місця складових сил оборони в системі оборони держави у контексті реалізації заходів оборонної реформи.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні продовжується реформа Збройних Сил України та інших військових формувань, розвідувальних органів і правоохоронних органів зі спеціальним статусом. Відповідно до вимог вітчизняного законодавства Військову організацію держави перейменовано на сектор безпеки і оборони України. Це є загальноєвропейським

визначенням, яке має більш широке значення для забезпечення захисту національних інтересів держави, ніж попереднє. Так, відповідно до вимог ст. 12 Закону України «Про національну безпеку України» сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Функції та повноваження складових сектору безпеки і оборони визначаються законодавством України [1].

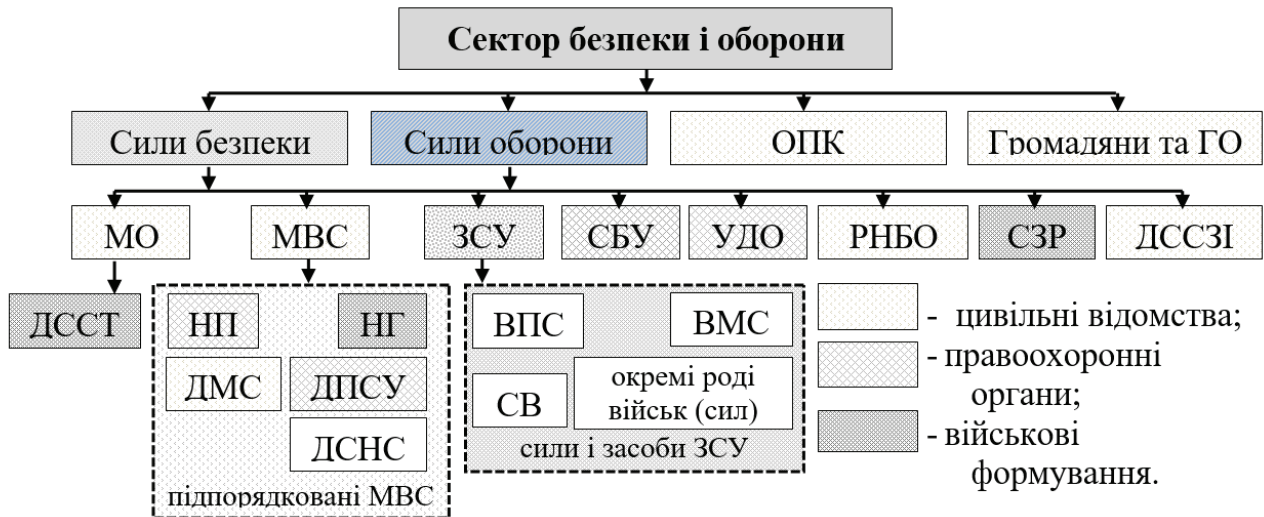
До складу сектору безпеки і оборони входять Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику. Інші державні органи та органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони [1, ст. 12].

Структура сектору безпеки і оборони представлено на схемі 1 (*Варіант*).

Сектор безпеки і оборони складається з військових формувань, правоохоронних, розвідувальних та спеціальних органів і цивільних відомств (організацій). За структурою та функціями наведені складові поділяються таким чином:

– до військових формувань належать Збройні Сили, Головне управління розвідки Міністерства оборони України, Національна гвардія, Державна спеціальна служба транспорту України, Служба зовнішньої розвідки України;

– до правоохоронних органів спеціального призначення – Державна прикордонна служба України, Управління державної охорони України, які в свою чергу комплектуються військовослужбовцями та мають на озброєнні зброю, військову й спеціальну техніку;

– до державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями належить Служба безпеки України, яка комплектується як цивільним персоналом, так й військовослужбовцями;

– до правоохоронних органів – Національна поліція;

– до спеціальних органів центральної виконавчої влади – Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державна міграційна служба України;

– до цивільних органів центральної виконавчої влади, що формують політику у відповідних сферах безпеки і оборони, належать міністерства оборони та внутрішніх справ України, Рада національної безпеки і оборони України.

Відповідно до вимог Закону України «Про оборону України» оборона України базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх складових сектору безпеки і оборони України, органів місцевого самоврядування, єдиної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення за необхідності з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони [2, ст. 2]. При цьому у разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію, введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, застосування Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, подає його Верховній

Раді України на схвалення чи затвердження, а також вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни [2, ст. 4]. Водночас нормами законодавства визначаються узагальнені завдання військових формувань та правоохоронних органів у системі забезпечення оборони, які під керівництвом Генерального штабу Збройних Сил України, беруть участь в обороні держави у межах своїх повноважень [2, ст. 12].

Поряд з цим, з метою організації та ведення оборони держави створюються сили оборони, які включають в себе Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави [1, ст. 1]. Фактично, для ефективного забезпечення оборони держави важливе значення має розподіл ролей, функцій та завдань між складовими, на які безпосередньо покладається оборона держави і які належать до сил оборони. Водночас необхідно визначитися, які силові відомства будуть безпосередньо брати участь у бойових (оборонних) діях. З цих правових норм випливає необхідність в ході оборонної реформи законодавчого визначення та розмежування функцій та завдань конкретних органів держави, які належать до сил оборони, в єдиній системі забезпечення оборони держави.

У ході реформування сектору безпеки і оборони, проведення оборонного огляду та воєнної реформи розпочався процес законодавчого

визначення структури, функції і завдань складових сил оборони. Разом з тим питання розподілу ролей, функцій і основних завдань між суб'єктами сил оборони залишається надзвичайно складним та дискусійним [3, с. 9], що потребує вдосконалення загального підходу до його вирішення. Зокрема, аналіз змісту ст. 1 нового Закону України «Про національну безпеку України» та ч. 1 ст. 12 Закону «Про оборону України» свідчить про їх колізію стосовно складу суб'єктів забезпечення оборони, які належать до сил оборони. Закон України «Про оборону України» (ст. 12) не включає до суб'єктів забезпечення оборони держави разом із ЗС України, розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями.

Проте сучасні загрози у сфері оборони держави, ведення «гібридної війни», вимагають посилення спроможностей сил оборони за рахунок політико-дипломатичних, економічних заходів з боку держави, розвідувальних органів, органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, а значить адміністративно-правового та системно-функціонального узгодження їх функцій і завдань шляхом внесення відповідних законодавчих змін. Додатково необхідно визначитися з поглядами на можливі воєнні дії, форми, способи, сили і засоби, які можуть бути використані під час застосування воєнної сили проти України з боку інших держав, у передбачувальних умовах майбутнього безпекового середовища.

Для того, щоб визначитися з роллю та місцем кожної складової сектору безпеки і оборони у системі оборони держави слід розуміти, до чого повинні бути готові Об'єднані сили у майбутньому безпековому середовищі. На думку багатьох науковців, держава повинна бути готова до таких дій: самостійного захисту територіальної цілісності держави від противника, який матиме значну військову перевагу та підтримується незаконно створеними військовими формуваннями; ведення операцій щодо захисту територіальної цілісності держави з кількох напрямків одночасно; ведення стабілізаційних операцій на значних територіях та боротьби з незаконно створеними військовими формуваннями; ведення тривалих воєнних дій низької інтенсивності; ведення воєнних дій в умовах недостатнього (обмеженого) ресурсного забезпечення; боротьби з тероризмом; ефективного захисту у кіберпросторі та з повітря; надання допомоги у разі техногенних катастроф та при-

родних катаклізмів тощо [3, 16, 17]. Водночас необхідно враховувати, що «гібридна війна» несе нові умови, в яких будуть діяти Об'єднані сили, а це – дипломатичний, інформаційний, економічний (санкційний) та тиск з боку країни – агресора й ведення активної кіберборотьби.

Отож широкий спектр завдань, які будуть виконувати сили оборони з реагування на численні та одночасні загрози, вимагатиме ефективного та швидкого формування (розформування, переформування) сил, їх інтеграцію, визначення пріоритетів, розподілу ресурсів та встановлення повноважень. Варто також зауважити, що успіх у майбутніх операціях багато в чому буде залежати від ефективного управління Об'єднаними силами. Це потребуватиме створення адаптивної, гнучкої, спроможної діяти на випередження та стійкої системи об'єднаного керівництва, яка буде здатною забезпечити управління силами оборони держави на всій її території в багатовимірному конфлікті в умовах майбутнього безпекового середовища. Але саме в цій сфері виявляються перш за все складні невирішені питання, пов'язані з визначенням функцій і завдань складових сил оборони під час участі в обороні держави.

Аналіз законодавчої та нормативно-правової бази свідчить, що Міністерство оборони України (далі – МОУ) та Міністерство внутрішніх справ (далі – МВС), як одні з основних складових сил оборони, є органами центральної виконавчої влади, які формують та реалізують державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період; у сферах забезпечення охорони прав і свободи людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і правопорядку, а також надання поліцейських послуг; захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні; цивільного захисту, захисту населення і території від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки; міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, зокрема біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [5]. До основних функцій і завдань МОУ і МВС належать розробка стратегій, концепцій, програм розвитку та фор-

мування бюджету, виходячи з потреб та можливостей держави. Тобто ці складові сил оборони беруть участь лише в формуванні та опрацюванні відповідних стратегічних, програмних і директивних документах, а саме відіграють політичну та дипломатичну роль. Безпосередньо, як сили безпеки і оборони, вони не приймають участі у воєнних діях з оборони держави.

Наступні складові сектору безпеки і оборони та зокрема сил оборони – це правоохоронні органи та органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, до яких відносяться Національна поліція, Служба безпеки, Державна прикордонна служба та Управління державної охорони України.

Одна зі складових сил оборони – Національна поліція України (далі – НПУ) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Завданнями поліції є забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Одним з повноважень НПУ є сприяє забезпеченню відповідно до закону правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх оголошення на всій території України або в окремій місцевості [6]. Фактично, НПУ за своїми завданнями і повноваженнями не може бути залученою до оборони держави, оскільки виконує лише завдання з безпеки та надання допомоги силам оборони. З огляду на це НПУ не може розглядатися в якості складової сили оборони.

Наступна складова сил оборони – Державна прикордонна служба України відповідно до вимог Законів України «Про національну безпеку України» та «Про Державну прикордонну службу України» є правоохоронним органом спеціального призначення. Водночас, відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» Державна прикордонна служба України може бути віднесена до сил безпеки та до сил оборони рівночасно у зв'язку з тим, що на неї Конституцією та законами України водночас покладено функції із забезпечення національної безпеки України та із забезпечення оборони держави [7].

Такий стан законодавчого врегулювання правового статусу Державної прикордонної служби породжує юридичну колізію, допускає подвійне тлумачення щодо її ролі і місця в системі національної безпеки і оборони законодавцями, керівництвом і фахівцями центральних органів виконавчої влади, органів військового управління Збройних Сил України, інших військових формувань та наукових установ, здійснює негативний вплив на діяльність прикордонної служби в силах оборони держави та не дає можливості здійснювати якісну організацію та цілеспрямовані заходи з її розвитку, планування та підготовки як складової сил оборони, значно ускладнює застосування сил і засобів Державної прикордонної служби у кризових ситуаціях воєнного характеру та воєнних конфліктах.

Незважаючи на правовий статус визначений Законами України Державна прикордонна служба України є державною структурою мілітаризованого (військового) типу та відповідно до вимог ст. 1 Закону України «Про оборону України» має всі ознаки військового формування [2, ст. 1]. Також Державна прикордонна служба являє собою створену відповідно до вимог законодавства України сукупність військових частин та органів управління ними, які згідно із вимогами ст.1 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» [8, ст. 1] комплектуються військовослужбовцями, приймаючими Військову присягу відповідно до вимог Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України [9].

Основними завданнями, що покладаються на Державну прикордонну службу України у випадку виникнення озброєного конфлікту на державному кордоні чи в контрольованому прикордонному районі – це його локалізація та створення умов щодо не розповсюдження цього конфлікту на іншу територію чи перехід у повномасштабну збройну агресію.

Служба безпеки України (далі – СБУ) – державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України. На СБУ покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань

з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці.

Систему СБУ складають Центральне управління Служби безпеки, підпорядковані йому регіональні органи, органи військової контррозвідки, військові формування, а також навчальні, науково-дослідні та інші заклади. Для організації і проведення антитерористичних операцій та координації діяльності суб'єктів, які ведуть боротьбу з тероризмом чи залучаються до антитерористичних операцій, при СБУ функціонує Антитерористичний центр.

Відповідно до вимог законодавства України Служба безпеки має повноваження та завдання з питань оборони лише у забезпечуванні захисту державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності України від протиправних посягань з боку окремих осіб та їх об'єднань; сприянні забезпечення режиму воєнного та надзвичайного стану в разі їх оголошення, а також ліквідації наслідків стихійного лиха, значних аварій, катастроф, епідемій, епізоотій та інших надзвичайних ситуацій [10]. На сьогодні триває процес реформування Служби безпеки України та опрацювання нового закону України, яким буде визначено нові функції та завдання Служби.

СБУ, яка виконує суто специфічні завдання із захисту державної безпеки, використовуючи розвідувальні, оперативно-розшукові та контррозвідувальні заходи, не має достатніх сил і засобів, які б були задіяні до оборони держави в якості повноцінних з'єднань та частин. Військові формування, що є в підпорядкуванні Служби безпеки, небагато чисельні та виконують також специфічні, дуже важливі завдання. Тому слід розглядати Службу безпеки України як часткові сили оборони держави.

Управління державної охорони України – державний правоохоронний орган спеціального призначення, підпорядкований Президенту України та підконтрольний Верховній Раді України. Управління державної охорони України комплектується з військовослужбовців, прийнятих на військову службу за контрактом, військовослужбовців строкової служби та працівників за трудовим договором.

Основними завданнями цього органу центральної виконавчої влади є здійснення державної охорони щодо органів державної влади України; забезпечення безпеки посадових осіб та охорони об'єктів, визначених Законом України [11]. Таким чином, Управління державної

охорони також виконує суто специфічні завдання та до сил оборони може бути включено лише окремо.

Ще одна зі складових сил оборони – Державна служба України з надзвичайних ситуацій – є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності. Державна служба України з надзвичайних ситуацій комплектується особами рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, державних службовців і працівників [12]. Отже, відповідно до своїх повноважень, завдань та порядку комплектування й структури Державна служба України з надзвичайних ситуацій не може бути врахована як складова сил оборони.

Державна міграційна служба України як складова сил безпеки є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів. Основними завданнями цього центрального органу виконавчої влади є: реалізація державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [13].

Державна міграційна служба України комплектується державними службовцями та працівниками, отож це суто цивільна організація та до сил безпеки належить опосередковано, а до сил оборони взагалі не належить.

До сил оборони входить Служба зовнішньої розвідки України, яка відповідно до вимог Закону України «Про Службу зовнішньої розвідки України» є розвідувальним органом України, який функціонує як окремий державний орган, не належить до системи органів виконавчої влади та здійснює свою діяльність під загальним керівництвом Президента України та демократичним цивільним контролем відповідно до Закону України «Про розвідку». Як розвідувальний орган України входить до складу сил безпеки

ки, а як військове формування – до складу сил оборони сектору безпеки і оборони України [14].

До спеціальних суб'єктів, на які покладено функції із забезпечення оборони держави, належить Державна спеціальна служба транспорту, яка є спеціалізованим військовим формуванням, що входить до системи Міністерства оборони України, призначеним для забезпечення стійкого функціонування транспорту в мирний час та в особливий період [15].

Безпосереднє керівництво Державною спеціальною службою транспорту в мирний час та в особливий період здійснює орган управління Служби в системі Міністерства оборони України. Із введенням воєнного стану Служба приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням в умовах дії правового режиму воєнного стану і підпорядковується Генеральному штабу Збройних Сил України. Основними завданнями у контексті забезпечення оборони є такі: технічне прикриття, відбудова, встановлення загороджень на об'єктах національної транспортної системи України з метою забезпечення діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань; будівництво та ремонт у мирний час і в умовах воєнного стану нових та підвищення строку експлуатації і пропускної спроможності діючих об'єктів національної транспортної системи; охорона об'єктів національної транспортної системи в мирний час і в особливий період; виконання інших завдань, пов'язаних із участю в обороні держави та забезпеченням ефективного функціонування національної транспортної системи [16, с. 84–85].

Наступною складовою сил оборони, державним органом, який також виконує завдання в інтересах оборони держави, є Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, призначена для забезпечення функціонування і розвитку державної системи урядового зв'язку, національної системи конфіденційного зв'язку, формування та реалізації державної політики у сферах криптографічного та технічного захисту інформації, телекомунікацій, користування радіочастотним ресурсом України, поштового зв'язку спеціального призначення, урядового фельд'єгерського зв'язку, інших завдань відповідно до закону.

На підставі аналізу визначених законом повноважень Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України можемо виділити такі обов'язкові функції у сфері

оборони: забезпечення в межах повноважень виконання завдань із мобілізаційної підготовки й мобілізаційної готовності держави; функціонування державної системи урядового зв'язку, її готовності до роботи в особливий період і в разі виникнення надзвичайної ситуації; забезпечення урядовим зв'язком вищих та інших посадових осіб держави, органів військового управління у мирний час, в умовах надзвичайного стану і в особливий період; забезпечення урядовим фельд'єгерським зв'язком вищих та інших посадових осіб держави, органів військового управління; участь у виконанні завдань із територіальної оборони, а також у заходах, спрямованих на підтримання правового режиму воєнного та надзвичайного стану; участь у межах повноважень у стратегічному плануванні застосування Збройних Сил України, військових формувань, правоохоронних органів для оборони держави та визначення власних потреб у військовому майні на особливий період та інші функції [17].

Також слід наголосити, що саме на Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України покладається організація та забезпечення стійкого функціонування урядового зв'язку Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України з посадовими особами всіх суб'єктів забезпечення оборони під час їх перебування на захищених і польових пунктах управління у мирний час, в умовах надзвичайного стану та в особливий період [16, стр.85].

Особливе місце серед спеціальних суб'єктів забезпечення оборони, складових сил оборони займає Національна гвардія України, яка є військовим формуванням із правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України. Слід наголосити, що Національна гвардія у взаємодії зі Збройними Силами України бере участь у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони [18].

У мирний час Національна гвардія входить до складу сил безпеки і виконує правоохоронні функції, а також розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони. Із введенням воєнного стану вона приводиться у готовність до виконання завдань за призначенням в умовах дії правового режиму воєнного стану, входить до складу сил оборо-

ни та підпорядковується Головнокомандувачу Збройних Сил України [1, ст. 18].

Щодо діяльності Національної гвардії як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони, то слід зауважити, що на сьогодні не існує єдиного наукового підходу до визначення функціонального змісту та адміністративно-правового статусу Національної гвардії України (орган охорони правопорядку, військово-формування). На сьогодні Національна гвардія виконує або суто правоохоронні функції, або суто військові, або правоохоронні функції із застосуванням військових методів і засобів, що практично призводить до зміни її адміністративно-правового статусу залежно від адміністративно-правового режиму (від поглядів на неї як формування сил охорони правопорядку за звичайних обставин мирного часу до військового формування з правоохоронними функціями за надзвичайних ситуацій і надзвичайного стану, згодом – до додаткової воєнної сили (суто військового формування у воєнний час) [16, стр.86].

Таким чином, з огляду на аналіз складових сил оборони сектору безпеки і оборони, на нашу думку, визначення сил оборони, яке наведено у Законі України «Про національну безпеку України» вважається некоректним та включає себе сили оборони й сили забезпечення оборони та безпеки. До сил оборони напевно необхідно включати лише Збройні Сили, Національну гвардію, Державну прикордонну службу, Службу зовнішньої розвідки, Державну спеціальну службу транспорту та Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України. Решта складових, що їх на сьогодні уналежнюють до сил оборони (Міністерство оборони, Міністерство внутрішніх справ, Державна міграційна служба, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки та Управління державної охорони України, Рада національної безпеки і оборони) слід віднести до сил безпеки й забезпечення оборони держави.

Під час проведення оборонної реформи доцільно уточнити та на законодавчому рівні визначити функції і завдання всіх спеціальних суб'єктів забезпечення оборони держави, військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, які належать до сил оборони.

Так, з метою усунення юридичної колізії та корегування правового статусу Державної

прикордонної служби України у відповідності до визначених їй завдань, функцій і повноважень із забезпечення держави та враховуючи її структуру військового типу, а також значне зростання в сучасних і прогнозованих безпекових умовах ролі прикордонної служби пропонується внесення змін до законодавства України.

Слід передбачити: у мирний час – залишення статусу Державної прикордонної служби України правоохоронного органу спеціального призначення та виведенням її з системи органів Міністерства внутрішніх справ України, з підпорядкуванням безпосередньо Президенту України, як це врегульовано стосовно Служби безпеки й Управління державної охорони України. В особливий період – перехід органів Державної прикордонної служби України на організацію та штати воєнного часу, набуття її статусу військового формування та підпорядкування Головнокомандувачу Збройних Сил України.

Як зазначає О. П. Баранов, досліджуючи питання управління Державної спеціальної служби транспорту, перелік нормативно-правових актів щодо функціонування служби свідчить про унормування завдань, покладених на неї, але порівняльний об'єктивний аналіз функцій та завдань, що виконує служба, має низку неузгоджень у питаннях виконання нею завдань як суб'єкта сектору безпеки і оборони та його взаємодії з іншими суб'єктами системи забезпечення національної безпеки [17, с. 22]. Тому під час проведення оборонної реформи, є доцільним повернути Державну спеціальну службу транспорту до складу Збройних Сил України як окремого роду військ та на законодавчому рівні визначити її функції і завдання як суб'єкта забезпечення оборони держави.

Залишаються суттєві недоліки щодо діяльності, визначення функцій і повноважень у сфері оборони Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. Так, чітко не визначений правовий статус Служби, як державного органу, на який водночас поширюється законодавство, що регламентує діяльність як правоохоронних органів, так і військових формувань, що призводить до дублювання і конкуренції правових норм (ст. 2); підпорядкування цього державного органу водночас Кабінету Міністрів України та Президентові України не узгоджується із принципом єдиноначальності (ст. 4); не проведено чіткого розмежування підпорядкованості керівництва Служби в умовах надзвичайного стану та в особливий період

(ст. 6); відсутні завдання з кібероборони, кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури як основного суб'єкта національної системи кібербезпеки, що здійснює державний контроль у цій сфері тощо [19].

Таким чином, враховуючи зміни в законодавстві України, Державна прикордонна служба України, Національна гвардія України, Державна спеціальна служба транспорту України та Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України як військові формування з правоохоронними функціями будуть виступати спеціальними суб'єктами забезпечення оборони держави, які у взаємодії зі Збройними Силами України беруть безпосередню участь у відсічі збройній агресії та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони.

Висновки. Проведений аналіз повноважень та завдань складових сил оборони держави підтверджує, що визначена структура сил оборони має визначатися пріоритетними функціями та завданнями складових сектору безпеки і оборони як єдиної функціональної системи забезпечення та безпосередньої участі в обороні, рівнем їх оборонних можливостей в умовах викликів та загроз у сфері оборони держави.

Ефективна система оборони держави повинна бути побудована на радикально новому розподілі та законодавчому закріпленні функцій, завдань та відповідальності складових сил оборони у відповідності до принципів управління обороною та створенням Об'єднаних сил, прийнятих у державах – членах НАТО. В ході оборонної реформи функції і завдання всіх суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони, складових сил оборони, повинні бути чітко визначені та закріплені в Законі України «Про національну оборону України» в новій редакції.

Список використаної літератури:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
2. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. С. 106.
3. Ролін І. Ф. Роль і місце Національної гвардії України в операції сил оборони / І. Ф. Ролін // Наукове забезпечення службово-бойової діяльності Національної гвардії України : збірник тез доповідей VIII НПК Національної академії Національної гвардії України (30 березня 2017 р.) Харків : НА НГУ, 2017. С.140
4. Положення про Міністерство оборони України : постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 671 // Офіційний вісник України, 2014 р., № 97, ст. 2796; 2016 р., № 85, ст. 2781; 2019 р., № 7. С. 212.
5. Положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248608057>.
6. Про національну поліцію України : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
7. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 року № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15>.
8. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 р. № 548-XIV. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14>.
10. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.
11. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 4 березня 1998 р. № 160/98-ВР : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80>.
12. Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1052 : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF>.
13. Положення про Державну міграційну службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 360. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF>.
14. Про Службу зовнішньої розвідки України : Закон України від 1 грудня 2005 р. № 3160-IV : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-15>.
15. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3475-IV // Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. С. 258.
16. Пашинський В. Й. Функції та завдання складових сил оборони в системі забезпечення оборони держави // *Юридичний вісник*. № 3 (48) 2018.
17. Баранов О. П. Механізм управління Державною спеціальною службою транспорту в системі забезпечення національної безпеки України : дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / О. П. Баранов. Київ, 2017. 282 с.

18. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 2014 р. № 876-VII // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 17. С. 594.

19. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. С. 403.

Tseveliyov O. Ye., Boky Yu. H., Viter D. V. Components of defense forces: role and place in the state defense system

The article, based on the analysis of functions and tasks, defines the role and place of the components of the defense forces in the state defense system, their direct participation and opportunities during participation in repelling armed aggression and localization of military conflicts.

Ensuring national security is a priority of the state policy of any country in the world. Today, the implementation of Ukraine's national security policy is aimed primarily at ensuring the state's defense capabilities, as for the seventh year in a row Ukraine is fighting for its sovereignty and territorial integrity, facing real threats to national security in the military sphere.

As a result of military conflicts in the Commonwealth of Independent States (armed conflicts in Moldova, Georgia, Nagorno-Karabakh between Azerbaijan and Armenia, on the state border between Tajikistan and Kyrgyzstan), as well as the militarization of the occupied Crimea, the accelerated modernization of the Black Sea growth of military capabilities of its armed forces, increasing opportunities for Russia's influence on the European security system in order to promote its own interests in the surrounding regions, the implementation of energy projects in South-Eastern Europe. There is also an active strengthening of Russia's presence in the Middle East. All this poses a threat to the national security of Ukraine, increasing the likelihood of the spread of armed conflicts on the territory of the state, as well as increases the risk of full-scale aggression against it by other states. Under such conditions, the issue of strengthening the state's defense becomes especially important, which requires a clear understanding of the role and place of each component of the defense forces in protecting the territorial integrity of Ukraine.

The draft concept of "Integrated Operations", which also aims at a clear scientific approach to clarifying the components of the defense force, has set a goal for the ability of the combined forces to withstand military threats and achieve readiness for use in interspecies, interagency and multinational environments.

Key words: national security, security and defense sector, security forces, defense forces, sphere of military security, state defense.